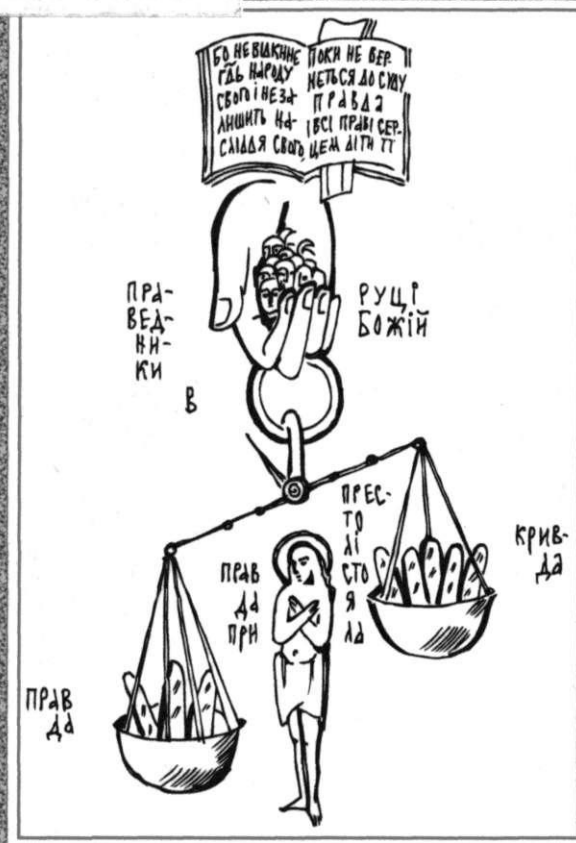

Ж

497

2

μέτρον
μίρα

ἦ

ἦ
ζ

Василь РУДЕЙКО

СВЯТКУВАННЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО ПОХОРОНУ

I. Кілька слів про богослов'я літургійної молитви Церкви

Літургійна молитва - постійне досвідчення життєдайної присутності Христа

Завершення життя людини на землі завжди було чимось таїн-
ственным у загальнолюдському вимірі. Особливо ж для християн -
спільноти, народженої смертю і воскресінням Христа, - відхід
одного з членів Церкви був приводом для святкування. Віра у силу
воскресіння Христового дозволяє членам Його тіла сподіватися
на участь у Його воскресінні. Тому від початків свого існування
Христова Церква особливим чином молитовно супроводжує спо-
чилих у Христі у їх дорозі до небесної слави. Таке святкування є
нагодою для Церкви ще раз виявити особливу опіку щодо свого
члена, просячи Бога не згадувати прогріхів усопшого, але Своїм
милосердям надолужити його недотягнення і остаточно залучити
його до спільноти святих. Літургійне святкування похорону, як і
кожне літургійне святкування, є особливою нагодою для Церкви
пережити присутність Христову. Церква вірить, що сам Христос
супроводжує усопшого вірного до небесного царства, як це іконіч-
но представлено у святкуванні Успіння Пресвятої Богородиці, яка
є безсумнівним прикладом звершеності християнського життя.

*Чин похорону - не лише останній вияв шанування члена цер-
ковної спільноти, а й, і передовсім, молитва Церкви, головним за-
вданням якої є нести досвід життєдайної Христової присутності у*

повноті її вимірів. Упродовж свого двохтисячолітнього існування Церква випрацювала різноманітні обряди, які допомагають пережити життєдайну присутність Христа і живлять нею вірних, особливо тих, котрі переживають водночас і радість надії упокоєння свого співбрата, і тугу від розриву дочасних родинних, дружніх та братерських зв'язків.

***Воскресне чужання -
джерело і основа візантійського похорону***

Чин похорону візантійської Церкви розвинувся із чину святкового чужання. І давня катедральна константинопольська традиція, і сучасний чин похорону, сформований під впливом палестинського монашества, у своїй основі мають чини святкового чужання. Чужання глибоко закорінене у святкуванні Христового воскресіння. Ми святкуємо з чужаннями дні пам'яті святих, оскільки у них проявилася сила Христового воскресіння, і, літургійно поминаючи їх, ми очікуємо завжди діяльної життєдайної присутності Христа і у нашому житті. Те саме ми сподіваємось пережити і у чині християнського похорону. Пасха, перехід до життя вічного нашого вірного співбрата, відбувається лише завдяки життєдайній діяльності Христа у його Церкві.

Ці дещо призабуті богословські істини є підвалинами християнського похорону. Усі дії, речі, жести, символи і слова похоронного обряду є намаганням Церкви щоразу нагадувати собі євангеліє присутності Христа у молитовному зібранні його вірних навколо Його слова під проводом таїнственно покликаних до пастирського служіння, руками яких Він сам діє.

Інтегральність літургійного чину

Молитва Церкви у її сутнісному вимірі не передбачає понять більшої чи меншої торжественности Співаючи хвалу своєму Господеві, церковна молитва не зважає на осіб. Свідомість недосконалості перед Богом завжди присутня у літургійній молитві Церкви, як присутня віра і надія на перемагаюче її Боже милосердя. Без цієї

підставової істини жодне богослужіння не було б можливим. Стоячи перед Божим лицем, Церква свідомо як гріховної хвороби окремих своїх членів, так і лікувальної святості Христа, завдяки якій вона завжди освячується.

З огляду на це, гріховність одного з членів Церкви не може бути підставою скорочень богослужбових чинів, ані недовершеність літургійного чину не може бути виявом ставлення Церкви до одного із своїх членів.

Літургійна молитва Церкви передбачає певну цілісність, завершеність і повноту, являючи тим життєдайну присутність Христа у Його Дусі, благодать якого надолужує всяку неміч людини. *Відсутність чи присутність священика* під час літургійного богослужіння не може вказувати на його урочистість чи неурочистість, так само, як і присутність чи відсутність кадила, певного літургійного одягу, хоругов та текстів. Кожен елемент літургійного чину є його інтегральною частиною, покликаною краще висловити присутність Христа у Його Церкві, а ця присутність не вимірюється кількісними категоріями і проявляється у різний спосіб. *Якщо людина удостоїлась літургійної молитви - участі у таїнстві Христа, - вона удостоїлась її повноти.* І навпаки, якщо людині відмовлено участь у літургійному таїнстві Христа, їй відмовлено повністю. Не існує напівхристиянського богослужіння, ані християнського богослужіння на третину чи на дві третини. Христос прийшов, щоб дати нам радість і життя у всій їх повноті.

Різноманіття літургійної молитви

Життя людини на землі часто позначене різноманіттям обставин, у які вона потрапляє з власної вини чи з вини інших людей, у повній свідомості того, що діється, або ж частково чи повністю не усвідомлюючи власних дій. Церква молитовно супроводжує всіх своїх дітей у їх життєвих ситуаціях, особливо тоді, коли з нашої, людської точки зору ці ситуації виглядають непоправними.

У літургійних молитвах висловлюється *віра* Церкви у всемогутність Божу, Його любов, але також і справедливість до нас, *надію* на Боже милосердя, яке перевищує нашу уяву, та *любов* до своїх, часто блудних, дітей. Ніхто з вірних не залишений наодинці з собою, особливо у важких ситуаціях життя. Коли терпить один член Церкви, з ним терпить ціла Церква. Церква не відмежовує себе від терпіння своїх дітей - вона покликана, як мати, бути при своїй дитині і в час радості, і в час терпіння. *Різноманіття літургійних чинів покликане допомогти вірним зрозуміти життєву ситуацію, яку переживає Церква, і сформувати християнську віру щодо цих ситуацій.* Особливо у важких і часто незрозумілих для нас ситуаціях завданням церковної молитви є з любов'ю подати надію християнської віри. У багатьох випадках Церква мала нагоду сформувати особливі чини літургійної молитви, але є ситуації, що не були враховані літургійним переданням і потребують літургійної творчості Церкви сьогодення. До таких належать, між іншим, чини похорону дітей, котрі померли не отримавши хрещення, а також людей, котрі потрапили у важкі обставини, як-от відступництво, ересь, схизма, самогубство тощо.

Літургійна молитва - якщо Церква допускає можливість такої - повинна бути висловом віри, надії і любові. Недостатньо лише опустити певні частини богослужіння чи священникові не йти з процесією.

II. Інтегральність елементів чину похорону

Чин похорону є намаганням наслідувати чин воскресного чужання, тому вартує сказати кілька слів щодо важливості певних його елементів.

Дзвони на літургії

Дзвони під час всенічного чужання є своєрідним «голосом Церкви», який скликає вірних до участі у богослужінні. Дзвони у

візантійській традиції отримують ім'я і миропомазання. Хоча у візантійському богослужінні дзвони використовуються порівняно недавно (перші згадки походять приблизно з IX ст.), вони були інтегральною частиною богослужіння у тому вигляді, як ми його сьогодні знаємо. Михайло Скабалланович говорить про використання дзвону у літургійних богослужіннях наступне:

«Він [дзвін - В.Р.] не лише звіщає про час богослужіння, але й готує християн до нього: благодатна дія, яку він справляє на душу, загально визнана. Відсутнім на богослужінні він певним чином його заміняє. Він, власне, вже є самим богослужінням, що звершується звуками музики. Старозавітне богослужіння складалось передусім з музики, і ось, ніби на згадку про нього, на знак нерозривного зв'язку з цим богослужінням, духовніше і піднесеніше новозавітне богослужіння у звуках дзвону має свою священну музику, з усіх видів якої воно вибрало, таким чином, найбільш простий, строгий і не мистецький».¹

З огляду на це дзвін на богослужіннях (включно з богослужінням похорону) треба вважати інтегральною частиною богослужіння, яку не можна вважати вибірковою та такою, що вказує на особливу урочистість богослужіння, що його він супроводжує.

«Священики Твої одягнуться в праведність...»²

Богослужбовий одяг взагалі відіграє важливе значення у християнському богослужінні, а у візантійському він має особливе символічне значення служіння.

Отець Юрій Федорів таким чином формулює значення літургійного одягу:

¹ М. Скабалланович. *Толковий типиконь*.

² Щодо історії розвитку священного одягу див. Ієромонах Онуфрій. Історія розвитку священного одягу // http://studyty.org.ua/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=44&Itemid=64 (веб-сторінка Святоуспенськаська лавра, перегл. 10 квітня 2012).

«До Служби Божої священики й єпископи одягаються в відмінну одягу від звичайної, щоби відрізнитися від усіх людей і щоби забути навіть про свої щоденні турботи, обновити враз із зовнішнім виглядом і своєю душою і так священнодійствувати, забуваючи про всі заповіді їм обиди і кривди».³

Отже, перш за все священні ризи у богослужінні допомагають самому священикові усвідомити його служіння. Одягаючи кожну з них і мовлячи при цьому відповідну молитву, священик «налаштовується» на особливе служіння. Цей одяг не лише нагадує йому про його унікальне покликання у служінні конкретної церковної спільноти, але й удостоює молитовної благодаті, котру він отримує, одягаючи з молитвою ту чи іншу літургійну ризу.

Ризи важливі також у сприйнятті богослужіння вірними. Священик у літургійному вбранні постає перед вірними як богосвячена особа, покликана провадити Церкву у молитві. Це висловлюється за допомогою літургійних риз. Зокрема ж про одягання конкретної ризи - фелону - треба пам'ятати, що вона є верхньою одягою священика, і її слід використовувати передусім у процесійних богослужіннях, які показують Церкві її життєвий шлях - подорож до небесного Отця. Загальним звичаєм щодо використання фелону на богослужіннях є звичай одягати його на ті богослужіння, які передбачають читання зі Святого Письма, особливо читання Євангелія. Такі читання мали місце передусім у стаційних богослужіннях, а на божественній Літургії читання було першим елементом, на якому був присутній предстоятель, щойно увійшовши до храму. Тому немає літургійної підстави вважати одягання фелону виявом урочистості богослужіння. Радше, керуючись загальним правилом, треба визнати необхідність фелону під час чину похорону як з огляду на читання Євангелія, так і з огляду на процесійний вимір цього богослужіння.

³ Ю. Федорів. *Пояснення церковних богослужень і святих тайн: Підручник для школи і дому*. Львів 1999.

«Кадило Тобі приносимо...»

Кадило на богослужінні не було виявом урочистості ані в Старому Завіті, ані, тим більше, у традиції ранньої Церкви. Таке значення, щоправда, передбачалось церемоніалом візантійських імператорів, де принесення кадильної жертви було, з одного боку, виявом пошани до особи імператора, з іншого - виявом лояльності щодо римської держави, уособленням якої був імператор. З історії відомо безліч мучеників, котрі воліли радше вмерти, аніж принести кадильну жертву «почесті» імператорові.

З іншого боку, ранні християни не були цілковитими противниками використання кадила на богослужінні. Навпаки, від IV ст. відомі згадки про використання кадила на богослужіннях.⁴ Зокрема, на похоронних богослужіннях завжди використовувались пахощі: це було або миро, яке покладали у гріб покійника⁵ (у візантійському требнику існували особливі молитви на вливання мира у гріб), або приношення кадила, яке часто прирівнювали до багатства милосердя Божого, що покриває гріхи померлої людини. Крім того, кадило є образом присутності Божої, Його любові та милосердя, що перебуває там, де двоє або троє збираються в Його ім'я. Щоправда, з розвитком похоронного богослужіння, а також з впливом на нього радикально налаштованого монашества втратилась давня молитва на запалення кадила. У своєму дослідженні молитов константинопольської традиції Мігель Арранц подає приклад такої молитви. Ця молитва є цінною з того огляду, що з неї ми можемо дізнатись про віру Церкви щодо використання кадила на заупокійному богослужінні та щодо значення кадильної жертви:

Молитва кадила над усопшим: Суший і пресуший і вічно пробуваючий, Господи, Тебе славлять всі розумні істоти, Ти благоволив

⁴ Див. В. Рудейко. *Формування та значення окремих частин вечірні // Богословія* 69 (2005), с. 54-55.

⁵ Про це, окрім згадок у євангеліях, говорить, наприклад, Тертуліан.

приношення пресвятому імені Твоєму молитов і кадил від людської убогості, пом'яни, Боже наш, раба Твого (ім'я), брата нашого, що переставився, і позбав його від усякого гріховного смороду пахощами благості Твоєї, милості і чоловіколюб'я сподоби його в день судний, бо твоя влада непорушна і царство безконечне Отця, і Сина, і Святого Духа нині і присно і на віки віків.⁶

Кадило у чині похорону є ще одним виявом присутності Христової благості. У приемній Богові кадильній жертві присутнє Христове милосердя і чоловіколюб'є. Кадило є образом дієвості і приемності Христової молитви разом з Його Церквою перед небесним Отцем і заперукою нашої надії на те, що молитва буде Ним вислухана. Вилучити з богослужіння кадило означає завдати шкоди розумінню Церквою її участі у Христовій молитві. Вилучення кадила буде не так виявом меншої урочистості богослужіння, як радше нашим недотягненням у покликанні щонайкраще «вростати» у молитовне життя Христа та Церкви і являти його дієвість світові.

Участь священника в окремих частинах похорону

Кожне літургійне богослужіння передбачає участь священства. Участь священника у літургійній молитві не є виявом особливої прихильності Церкви до того чи іншого богослужіння, але інтегральною необхідністю кожного богослужбового чину. У нашій візантійській традиції ця участь дещо притемнена інтенсивним впливом на неї неклерикального палестинського монашества. Проте навіть коли участь священника з якихось причин неможлива, зібрана церковна спільнота молитовно долучається до молитви священників і в певному сенсі уприсутнює їх виголосом: «Молитвами святих отців наших (маються на увазі передусім відповідальні за цю спільноту священники та єпископат), Господи Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй нас». Тому навіть при видимій відсутності священника його Церква

⁶ М. Арранц. *Избранные сочинения по литургике*, т. II: *Таинства Византийской Традиции*. Москва-Рим 2003, с. 605.

єднається з його молитвою. Участь священника, відповідно до Конституції про Літургію II Ватиканського собору, - один із способів діяльної присутності Христа у Його Церкві, хоча й не єдиний.

В участі священника на богослужінні Церкві йдеться передусім про найповніший вияв присутності Христа: не лише зібрання в ім'я Господа, не лише у Його Слові, але передусім у реальній людині, руками і устами якої Христос дією Святого Духа стає явним у своїй Церкві, якої Він обіцяв ніколи не покидати, а зберегти і зробити непереможною перед лицем ворогів аж до остаточного завершення початої Ним місії спасіння світу. І тим більше священник, покликаний в особливий спосіб бути іконою Христа, не може залишити стадо саме у важкий для нього час.

Хрест і хоругви

Сьогодні важко пригадати, навіщо Церква супроводжує свої процесії несінням хреста чи хоругов. Для візантійців це були очевидні речі. Літургія Церкви передбачає повноту участі Церкви у ній. *Очолює Церкву Христос, смертю і воскресінням якого ми могли стати Церквою.* Процесійні хрести візантійців зображали воскреслого Христа, Христа переможця, часто у царській короні. Фактично, хрест є іконою прославленого Христа. А ікона у візантійській традиції не є передусім оздобленням церкви. Вона радше є реальним символом, який уприсутнює зображеного. Через ікону Христос, Богородиця, святі, образи історії спасіння стають доступними для нас. Через ікону ми можемо у таїнственний спосіб взяти участь в історії спасіння.

Хоругви у візантійському богослужінні також є іконами. Іконами, які Церква брала з собою в дорогу. *Іконами, які вказують, що у процесії-маніфестації Христової перемоги над світом - бере участь ціла Церква.* У літургійних богослужіннях беруть участь і святі. Особливо похоронна процесія є виявом Христової перемоги над смертю. Він перший пройшов ту дорогу, в яку Церква супроводжує спочилого. Він, а за Ним святі та Богородиця переступили поріг вічного життя, на яке сподіваючись Церква молитовно супроводжує своїх дітей. Не лише чемних і послушних, але передусім

грішних і об'єктивно негідних Його. Кожен з нас сподівається на вічне життя лише з огляду на безмежне Боже милосердя, яке перевищує нашу злобу. Виявом цієї віри є присутність у похоронній процесії хреста та хоругв. Христос і Його Церква святих не відвертаються від грішників, а, подібно до Авраама, просять Бога молитвами святих упокоїти їх співбрата.

Християнський храм

Храм - це передовсім дім молитви. У ньому збирається Церква для єднання з Господом у всіх вимірах цієї таїнственої дійсності. Храм є «образ святої Церкви, тобто самого тіла нашого, яке є храмом Божим і членами Христа, як сказав апостол Павло». Саме тому існує традиція вносити тіло померлого у храм. Храм є образом входження Бога у матеріальний світ для того, щоб жити і освячувати його. В храм - образ Церкви - входять вірні для того, щоб поєднатись у Церкву. *Храм називають церквою, тому, що у цьому місці вірні стають Церквою.* Заборонити вхід до храму, означає відкинути від церковного єднання. Не вносити померлого в храм означає відмовити йому у церковному, а з тим і молитовному спілкуванні. Таке можна застосовувати до людей, яким відмовляється у християнському похороні, з огляду на їх *активну антихристиянську позицію.*

Вірні і невірні

До катехуменів Церква завжди ставилась з прихильністю. Апостольське передання - документ древньої Церкви - визнає як християнське свідчення катехуменів, а їх мученичу смерть вважає достойною заміною хрещення (Апостольське передання, 19). Спираючись на цю давню традицію, канонічне право як римо-католицької Церкви (кян. 1183 § 1 ККП)⁷, так і східних Церков наголошує на потребі надавати церковний похорон як християнам, так і оглашеним (кан. 875 ККСЦ):

⁷ Кодекс канонів римо-католицької Церкви навіть виразніше говорить про рівність вірних та катехуменів щодо похорону.

«Церковний похорон, в якому Церква вимолює померлим духовну допомогу, вшановує їх останки й одночасно втішає живих надією, повинен надаватись усім вірним і оглашеним, хіба що вони були позбавлені його на підставі права».

Віктор Поспішіл у своєму коментарі до Кодексу канонів східних Церков у цьому контексті пояснює теж статус дітей вірних, які померли перш ніж мали змогу отримати тайну хрещення:

«Нехрещених дітей практикуючих католицьких вірних та інших осіб, які виявляють свою близькість до Церкви, можна вважати катехуменами і їм, відповідно до рішення єпископа, теж надається право на церковний похорон».⁸

Таким чином, і катехуменам, і неохрещеним дітям вірних можна, і навіть треба надати церковний похорон так само, як і іншим вірним. Це особливо важливо у випадку похорону дітей, які померли перед таїнством хрещення. Римо-католицька Церква випрацювала особливий чин похорону таких дітей: він висловлює віру і надію Церкви у те, що Бог невідомим нам способом приймає цю дитину у своє Царство:

«Боже, Ти бачиш серця і втішаєш сумуючих. Ти знаєш віру батьків цих, котрі оплакують смерть своєї дитини. Даруй їм потіху в запевненні, що вона *[дитина - В. Р.]* у Тебе, віддана Твоєму божественному милосердю».⁹

Літургійні формуляри похорону в другому, оновленому виданні німецькомовного ритуалу *Die kirchliche Begräbnisfeier (Церковний похорон)* за 2009 рік передбачають єдиний чин похорону охрещеної і неохрещеної дитини, а також, серед іншого, присутність «святкових пасхальних» риз. У проповіді вимагається не занедбувати наголосу на важливості таїнства хрещення. Різницею є відсутність

⁸ В. Поспішіл. Східне католицьке церковне право: Згідно з Кодексом Канонів Східних Церков. Львів 2006, с. 459.

* *Wenn der Tod am Anfang steht. Eltern trauern um ihr totes neugeborenes Kind - Hinweise zur Begleitung, Seelsorge und Beratung I Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz. Bonn 2005 [- Arbeitshilfen 1741, с. 3.*

на похороні неохрещеної дитини певних молитов при окропленні освяченою водою та кадінні, що впливають з богослов'я хрещення (при окропленні відсутнє «У хрещенні тебе було поховано з Христом і ти одержав нове життя...», при каженні - «Твоє тіло було храмом Духа Святого. Господь прийме тебе у небесний Єрусалим»)¹⁰

Такий чин похорону неохрещеної дитини у римо-католицькому ритуалі покликається на вже озвучене попередньо богословське обґрунтування:

Об'єктивна неможливість *[дітям отримати таїнство хрещення - В.Р.]* не може бути недоліком з огляду на їх спасіння. Католицький катехизм для дорослих стверджує: «*Церква вчить про необхідність хрещення для спасіння лише для тих, кому проповідувалось євангеліє і хто мав можливість визначитись щодо хрещення*» (КЕК, с. 332). Ми можемо бути певні, що Христос, померши за спасіння людей, близький до тих і піклується про спасіння саме тих, чие життя таке коротке і позначене хворобою та стражданням. Христос прийшов, «щоб відшукати і спасти те, що пропало» (Лк. 19:10)."

У візантійській традиції немає особливого, передбаченого для неохрещених дітей чину похорону. А потреба у ньому нагальна. Літургійна молитва Церкви повинна допомогти батькам пережити втрату дитини і дати їм надію на те, що Бог особливим, невідомим для нас способом дбає про спасіння цієї Христом і для Христа створеної людини (пор. Кол. 1:16).

Церква нікого не осуджує навіки, а тому дбає навіть про тих блудних дітей, яких вона відлучає від свого спілкування малою чи великою екскомунікою. Такі дисциплінарні заходи щодо охрещених вірних Церква вживає, щоб закликати їх до покаяння та

¹⁰ Trauerbewältigung, Abschiedsritus und Heilsgewissheit: Das deutschsprachige Rituale "Die kirchliche Begräbnisfeier" erschien in 2., überarbeiteter Auflage / Von Peter Christoph Düren, с. 2-3 (http://www.priesternetzwerk.net/gfx/pdf/dueren_rituale_begraebnisfeier.pdf).

" Wenn der Tod am Anfang steht. Eltern trauern um ihr totes neugeborenes Kind, с. 72. КЕК - Katholischer Erwachsenen-Katechismus, т. 1-2.

повноти церковного сопричастя. Що робити, якщо людина померла у стані малої чи великої екскомуніки? У цьому випадку прикладом може послужити саме візантійська традиція, яка у своєму літургійному благочесті передбачає посмертне зняття великої та малої екскомуніки.¹² Мігель Арранц подає джерельну інформацію про існування такої практики та тексти молитов:

Архиерейська формула розрешення над померлим: Господь наш Ісус Христос, що вручив апостолам своїм ключ царства небесного і дав їм всяку владу благодаттю своєю, щоб зв'язувати і розв'язувати гріхи людей на землі, сам Він нехай простить і відпустить тобі задля невимовної своєї милості. І я, всесильною його владою, Петрові і Павлові і іншим дванадцятьом апостолам, а через них переданням і мені, хоч і недостойному архиереєві, даною, прощаю і відпускаю тобі, дитино (ім'я), зв'язки присяги і всяке відлучення мале чи велике, в яке впав ти (тут називає провину), і з'єдную тебе з Церквою вірних, щоб і на небесах тобі було прощено і відпущено і щоб причислили тебе до світла не вечірнього в ім'я Отця і Сина і Святого Духа.¹³

¹² Щодо розвитку та значення таких молитов див. А. Алмазовъ. Тайная исповедь въ Православной Восточной Церкви. Опытъ внешней истории. Томъ II: Специальные уставы, отдельные молитвословия и церковно-гражданския постановления, относящиеся к исповеди. Одесса 1894, с. 275-293.

¹³ М. Арранц. *Избранные сочинения по литургике*, т. II: *Таинства Византийской Традиции*, с. 634. Ця молитва існувала і у варіанті п моління священником: «Господь наш Ісус Христос, що вручив апостолам своїм ключ царства небесного і дав їм всяку владу благодаттю своєю щоб зв'язувати і розв'язувати гріхи людей на землі сам Він нехай простить і відпустить тобі задля невимовної своєї милості. І я, всесильною його владою, святих апостолів його Петра і Павла і інших дванадцяти, і преосвященного митрополита нашого (ім'я) (або: боголюбивого єпископа нашого (ім'я)) мені, хоч і недостойному, даною прощаю і відпускаю тобі, дитино (ім'я), зв'язки присяги і всяке відлучення мале чи велике, в яке впав ти (тут називає провину) і з'єдную тебе з Церквою вірних, щоб і на небесах тобі було прощено і відпущено і щоб причислили тебе до світла не вечірнього». М. Арранц. *Избранные сочинения по литургике*, т. II: *Таинства Византийской Традиции*, с. 634-635.

Такі молитви були поширені у рукописних та друківаних требниках як грецької, так і слов'янської традиції. Вперше ця молитва зникає з чину похорону у Львівському требнику 1645 року. У роз'ясненнях такої зміни є покликання на лист Касіяна Саковича.¹⁴ З них видно, що Сакович не володів джерельною базою та керувався протестанським богослов'ям у трактуванні похорону, а тому воно не може бути абсолютним щодо питання відновлення такої традиції. Відновлення молитви зняття малої та великої екскомуніки може бути цінним внеском у розвиток літургійної традиції УГКЦ, у дусі постанов II Ватиканського собору.

Говорячи про чин похорону, потрібно згадати і про дещо забуту в нашому благочесті його сторону - потіху родичів. У процесі розвитку наш чин похорону втратив главоприклонну молитву, завданням якої було потішити сумуючу родину. Дослідники візантійського богослужіння вказують на глибоке значення богослужіння саме з огляду на участь у ньому вірних і на необхідності залучити їх у літургійну молитву та опіку Церквою. Давній чин похорону у візантійській традиції мав особливу молитву наприкінці богослужіння, у якій Церква просила Господа звернути увагу на сумуючу родину:

Молитва головоприклонна (для родичів): Господи, Господи, заспокоєння скорбящим і потіху плачущим, і всім сумуючим заступниче, всіх, що нині скорботою охоплені через померлого, милосердям Твоїм потіш, і весь біль, що на серці їх лежить, зціли, і раба твого спочилого у надії воскресення на лоні Авраама упокой, бо Ти упокоєння рабові твоему, Христе Боже наш, і Тобі славу возсилаємо з Отцем і пресвятим Духом, нині і повсякчас і на віки віків.¹⁵

Відновлення цієї молитви учині візантійського похорону, безсумнівно, збагатило б його богословську та літургійну цінність і подало б вірним надію і підтримку у важких хвилинах розлуки з рідними.

¹⁴ В. Прилуцкий. *Частное богослужение в Русской Церкви в XVI и первой половине XVIIв.* Київ 1912, с. 260-261.

¹⁵ Арранц. *Избранные сочинения по литургике.* Том II: *Таинства Византийской Традиции*, с. 610-611.

Запечатування гробу

Обряд запечатування гробу є локальною українською традицією. Ні грецькі, ані давні слов'янські требники не згадують про неї. Як правильно зауважує про обряд запечатування гробу о. Володимир Пенцак, цей обряд «демонструє нашу віру в загальне воскресіння мертвих, яке відбудеться під час другого приходу Господа і Спаса і Бога нашого Ісуса Христа».¹⁶ Запечатування гробу - це також намагання показати, що похорон християнина і його смерть прирівнюються до похорону Христа, гріб якого було запечатано.

Ясно, що запечатування гробу не є якоюсь особливою понадхристиянською молитвою, яку можна уділяти тим, хто не удостоюється християнського похорону. Якщо людина своїм добровільним і осмисленим відкиненням християнства позбавляє себе благодатної молитви Церкви, то вона позбавляється і обряду запечатування гробу. Не може бути такого, що людині відмовлено у похороні, але дозволена участь у іншому літургійному богослужінні, призначеному показати надію християнського воскресіння.

Завершити ці короткі розважання над чином похорону хотів би словами Катехизму Католицької Церкви: «Християнський похорон є літургійним богослужінням Церкви. Служіння Церкви повинне тут виражати як дієве спілкування з померлим, так і залучити до участі в похороні зібрану спільноту і проповідувати їй вічне життя» (ККЦ 1684). У цьому полягає і до цього змагається все богослужіння Церкви.

Анотація

Автор розглядає чин похорону передовсім як молитву Церкви, що не передбачає більшої чи меншої торжественності, залежно від осіб.

¹⁶ В. Пенцак. Що означає запечатування гробу? Якщо гріб не запечатати, то покійний буде блукати світом? // <http://www.livingrosary.org.ua/answer/items/scho-oznachaje-zapchatuvannja-grobu-jakscho-grib-ne-zapechatati-to-pokijnij-bude-blukati-svitom-andrij.html> (веб-сторінка *Центр Живої Вервиці*, перегл. 10 квітня 2012).

Інтегральність похорону забезпечує присутність всіх елементів чину. Чування на похороні порівнюється з перед пасхальною ніччю і на цій основі доводиться, що похорон щойно вторинно можна уважати останнім виявом вшанування окремого члена церковної спільноти. Однак існують ситуації, що не були враховані літургійним переданням, тому є потреба в літургійній творчості Церкви. До таких ситуацій належать, між іншим, чин похорону дітей, які померли не отримавши хрещення, а також чин похорону людей, які потрапили у важкі обставини: відступництво, ересь, схизма, самогубство тощо.

Vasyl RUDEYKO

Celebration of Christian Burial

The author looks at the final rights of the Christian burial as the prayer of the Church, whose solemnity does not depend on a person that is buried. The integrity of the burial ceremony is ensured by the presence of all its elements. Vigil at the burial is compared to the pre-paschal night, and based on this it is evident that the burial ceremony only in its secondary meaning could be an expression of the last homage to the deceased member of the Church community. However, there are situations that have not been accounted by the liturgical traditions; therefore the ceremony needs to be creatively developed even today. Such unforeseen situations are, among others, the burial ceremony of children that have not been baptized, as well as burial of people who fell into difficult circumstances, such as apostasy, heresy, schism, and suicide.